

ΒΥΖΑΝΤΙΝΑ ΜΥΣΤΙΚΑ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ

ΕΝΤΥΠΟ ΓΙΑ ΤΟΝ ΜΑΘΗΤΗ

ΒΥΖΑΝΤΙΝΑ ΜΥΣΤΙΚΑ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ

ΕΝΤΥΠΟ ΓΙΑ ΤΟΝ ΜΑΘΗΤΗ

Εκπαιδευτικό πρόγραμμα:

**«Τα μυστικά της πόλης. Ταξιδεύοντας στον χώρο
και τον χρόνο της Θεσσαλονίκης»**

Γενικός συντονισμός:

Ελισάβετ Τσιγαρίδα, αναπληρώτρια προϊσταμένη
Εφορείας Αρχαιοτήτων Πόλης Θεσσαλονίκης

Γενική επιμέλεια:

Γιάννης Καρλιάμπας, αρχαιολόγος – μουσειολόγος

**Κείμενα, σχεδιασμός εκπαιδευτικών δράσεων,
επιμέλεια εντύπου:**

Κάτια Κωστή, αρχαιολόγος - μουσειολόγος

Εικονογράφηση: Αλέκος Παπαδάτος

Γραφιστικός σχεδιασμός: Νίκος Βαλασιάδης

Παραγωγή εντύπου: ΚΕΘΕΑ ΣΧΗΜΑ & ΧΡΩΜΑ

Copyright 2023

Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού

Εφορεία Αρχαιοτήτων Πόλης Θεσσαλονίκης

Επταπύργιο, Θεσσαλονίκη, Τ.Κ. 54003

E-mail: efapoth@culture.gr

ISBN: 978-960-89373-6-9

Επιχειρησιακό Πρόγραμμα
Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού,
Εκπαίδευση και Διά Βίου Μάθηση
Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Εισαγωγή

Γνωρίζετε ότι πολύ συχνά η Θεσσαλονίκη αποκαλείται «βυζαντινή πόλη»; Θέλετε να μάθετε γιατί συμβαίνει αυτό; Με έναν «περίπατο» στη σύγχρονη πόλη θα λύσουμε κάποιους γρίφους από την ιστορία της και τα «μυστικά» της δεν θα είναι πια μυστικά.

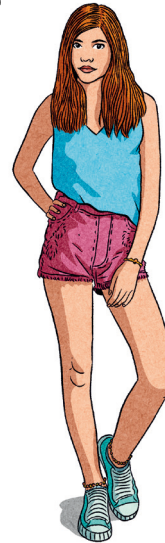
Η βυζαντινή περίοδος στη Θεσσαλονίκη αρχίζει από τον 4ο αιώνα και τελειώνει το 1430, όταν οι Οθωμανοί καταλαμβάνουν την πόλη. Κατά τη διάρκεια της μεγάλης αυτής περιόδου η Θεσσαλονίκη ήταν μια από τις σημαντικότερες πόλεις της αυτοκρατορίας, ίσως «η πρώτη μετά την πρώτη» που ήταν η Κωνσταντινούπολη.

Μνημεία από όλα αυτά τα χρόνια είναι διάσπαρτα στην πόλη και δίνουν το χρώμα τους στην εικόνα της. Τα περισσότερα από αυτά είναι εκκλησίες που πολλές τις γνωρίζουμε και

πολύ συχνά τις αναγνωρίζουμε από τα πολύ ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους.

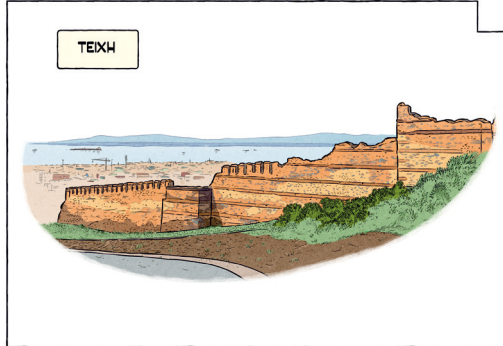
Αυτά και πολλά άλλα θα τα μάθουμε ανακαλύπτοντας «τα μυστικά της πόλης».

ΤΙ ΛΕΣ; ΠΑΜΕ ΝΑ
ΑΝΑΚΑΛΥΨΟΥΜΕ ΤΑ
ΒΥΖΑΝΤΙΝΑ ΜΥΣΤΙΚΑ
ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ;

ΠΟΛΥ ΚΑΛΗ ΙΔΕΑ!

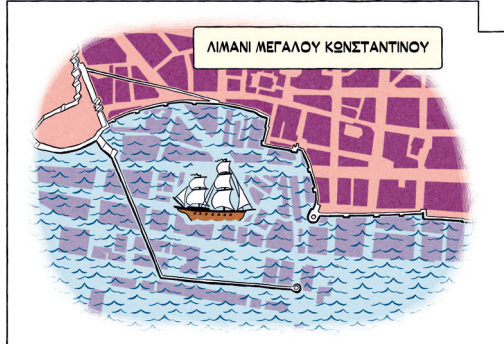

Τείχη... η οχύρωση της πόλης

4^{ος} αιώνας

- ◎ Συνολικά στα τείχη σώζονται 55 πύργοι.
- ◎ Οι πιο γνωστοί πύργοι είναι: του Αναγλύφου, του Βαρδαρίου, του Ορμίσδα, του Μανουήλ, του Ανδρόνικου Λαπαρδά, του Κλαυδιανού και της Αλύσεως.
- ◎ Τον 19ο αιώνα τα τείχη άρχισαν να χάνουν την αμυντική τους σημασία.
- ◎ Μέχρι τις αρχές του 20ου αιώνα είχε γκρεμιστεί σχεδόν η μισή περίμετρος της οχύρωσης της πόλης.
- ◎ Ανήκει στα Μνημεία Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς της Unesco.

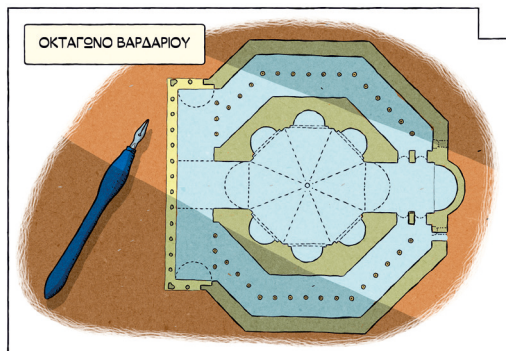
Λιμάνι του Μεγάλου Κωνσταντίνου...

Τζερέμπουλο

324

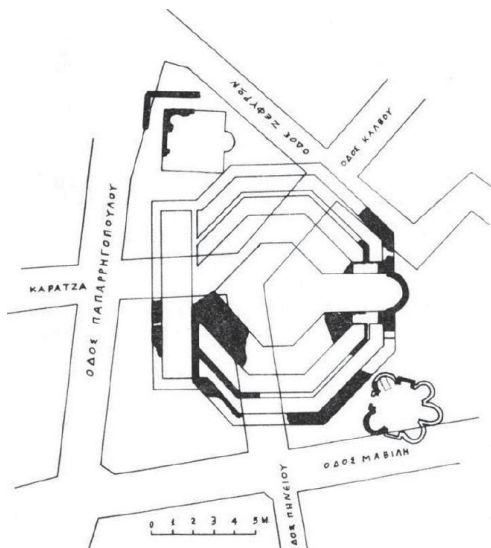
- ⊙ Η είσοδος σε αυτό γινόταν από τα ανατολικά.
- ⊙ Αποτελεί μεγάλο θαλάσσιο συγκοινωνιακό και εμπορικό κέντρο ήδη από τα ρωμαϊκά χρόνια.
- ⊙ Βρισκόταν στην περιοχή που σήμερα είναι τα Λαδάδικα.

Οκτάγωνο Βαρδαρίου...

ναός και βαπτιστήριο

5^{ος} αιώνας

- ☉ Το βαπτιστήριο στο Οκτάγωνο του Βαρδαρίου είναι παρόμοιο με τα βαπτιστήρια του Αγίου Ακυλίνου, του Αγίου Γρηγορίου και του Αγίου Ιωάννου που βρίσκονται στο Μιλάνο.
- ☉ Έχει διαστάσεις 54 x 59 μέτρα.
- ☉ Ο ναός συνδεόταν με τη λατρευτική τιμή του αγίου Νέστορα που μαρτύρησε στην περιοχή.

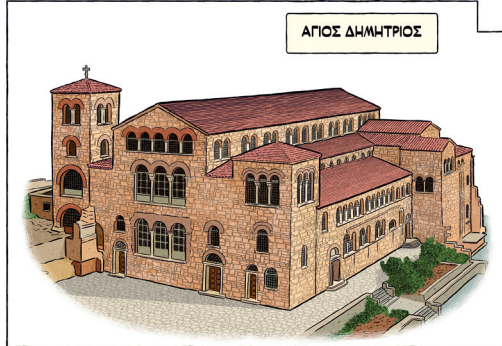
Άγιος Ιωάννης...

το βαπτιστήριο και το
Αγίασμα στην κατακόμβη

5^{ος} αιώνας

- ◎ Πιθανόν το βαπτιστήριο να άνηκε στο ναό της Αγίας Σοφίας και σε αυτό να βαπτίστηκε ο αυτοκράτορας Θεοδόσιος.
- ◎ Ίσως είναι νυμφαίο και αποτελεί τμήμα ρωμαϊκών λουτρών ή πιθανόν στο σημείο αυτό υπήρχε αρχαίος ναός.
- ◎ Υπάρχει ο θρύλος πως η κατακόμβη συνδέεται υπόγεια με την κρύπτη του ναού του Αγίου Δημητρίου.

Άγιος Δημήτριος...

ο ναός και η Κρύπτη

μέσα 5^{ου} αιώνα

- ◎ Στην Κρύπτη, δηλαδή στο τμήμα του ρωμαϊκού λουτρού, κατά τα βυζαντινά χρόνια λέγεται ότι ανάβλυζε αγίασμα και μύρον του ομώνυμου αγίου.
- ◎ Το 1493 μετατράπηκε σε τζαμί με το όνομα Κασιμέ Τζαμί.
- ◎ Ο ναός έδωσε το όνομά του στην κεντρική οδό που περνά μπροστά από αυτό.
- ◎ Ανήκει στα Μνημεία Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς της Unesco.

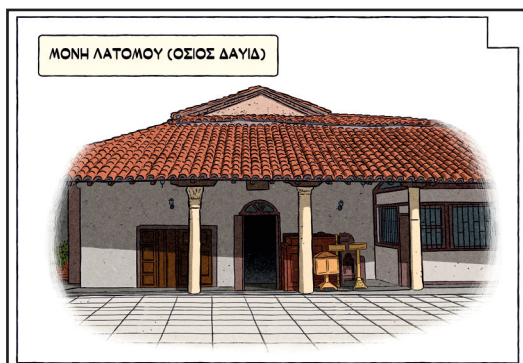
Αχειροποίητος...

ο πρώτος χριστιανικός
ναός της πόλης

5^{ος} αιώνας

- ⊙ Σε έναν κίονα του ναού υπάρχει οθωμανική επιγραφή που γράφει πως «ο Μουράτ πήρε τη Θεσσαλονίκη, 833 (=1430)».
- ⊙ Ήταν ο πρώτος ναός που μετατράπηκε σε τζαμί όταν η πόλη κατακτήθηκε από τους Οθωμανούς.
- ⊙ Τα κιονόκρανα του ναού αποτελούν σύνθεση ιωνικού με κορινθιακό ρυθμό και ονομάζονται «Θεοδοσιανά».
- ⊙ Η Αχειροποιήτος φιλοξένησε άστεγους μετά τη μεγάλη πυρκαγιά του 1917 και πρόσφυγες το 1914 και το 1922.
- ⊙ Ανήκει στα Μνημεία Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς της Unesco.

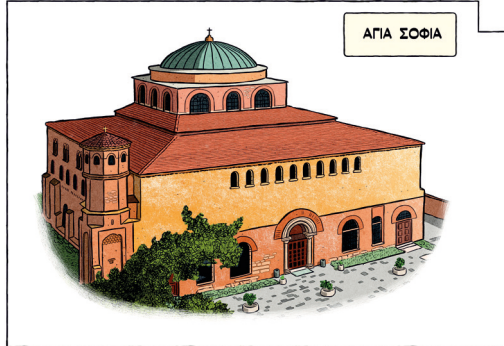

Μονή Λατόμου (Όσιος Δαβίδ)... και τα λατομεία πέτρας

τέλη 5^{ου} - αρχές 6^{ου} αιώνα

- ☉ Με την μετατροπή του ναού σε τζαμί, οι Οθωμανοί κάλυψαν το ψηφιδωτό της κόγχης του ιερού με ασβεστοκονίαμα. Το ψηφιδωτό αποκαλύφθηκε πάλι το 1921.
- ☉ Κατά την οθωμανική περίοδο, ο ναός μετατράπηκε σε τζαμί, με το όνομα «Σουλουτσά Τζαμί», που σημαίνει τζαμί του νερού.
- ☉ Ανήκει στα Μνημεία Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς της Unesco.

Αγία Σοφία...

του Θεού

τέλη 7^{ου} αιώνα

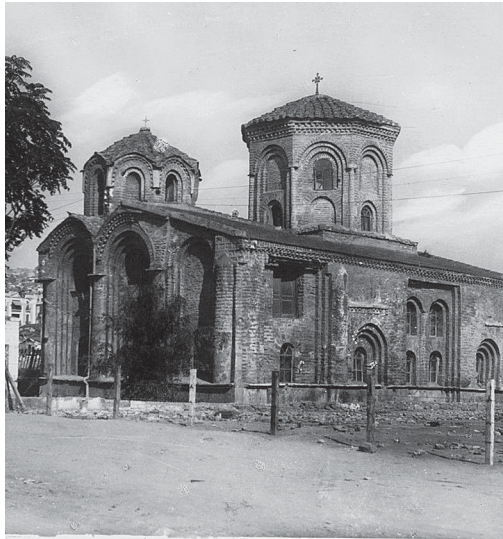

- ⊙ Στον τρούλο η μεγαλειώδης σύνθεση της Ανάληψης χρονολογείται στα τέλη του 9ου αιώνα.
- ⊙ Χτίστηκε στη θέση πεντάκλιτης βασιλικής του 5ου αιώνα.
- ⊙ Αποτελούσε το χώρο ταφής σημαντικών εκκλησιαστικών προσώπων.
- ⊙ Ο βυζαντινολόγος Κάρολος Ντηλ αναστήλωσε το ναό της Αγίας Σοφίας μετά την πυρκαγιά του 1890.
- ⊙ Ανήκει στα Μνημεία Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς της Unesco.

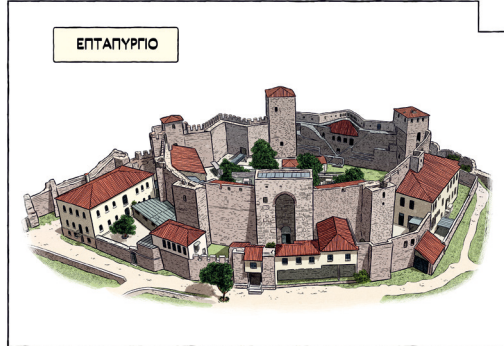

Παναγία Χαλκέων... η Κόκκινη Εκκλησία

11^{ος} αιώνας

- ⊙ Στην «τεχνική της κρυμμένης πλίνθου» σειρές παχύτερων πλίνθων εναλλάσσονται με σειρές λεπτότερων.
- ⊙ Το 1430 μετατράπηκε σε τζαμί με την επωνυμία "Καζαντζιλάρ τζαμί", δηλαδή, τζαμί των χαλκωματάδων.
- ⊙ Εντός του μνημείου υπάρχει ο τάφος του κτήτορα του ναού, Χριστόφορου Πρωτοσπαθάρου.
- ⊙ Ανήκει στα Μνημεία Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς της Unesco.

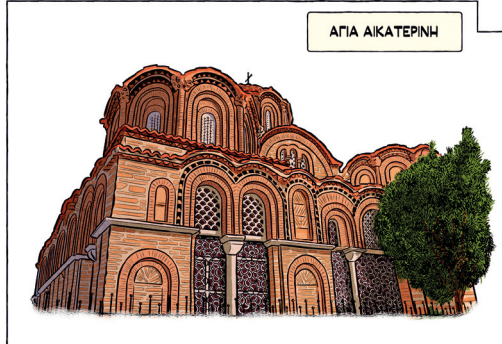
Επταπύργιο...

βράδιασε μες στο
Γεντί Κουλέ

13^{ος} αιώνας

- ⊙ Έχει κλειστό πολυγωνικό σχήμα με οκτώ τετράπλευρους και δύο τριγωνικούς πύργους που επικοινωνούν μεταξύ τους.
- ⊙ Αποτελείται από δύο ενότητες: το βυζαντινό φρούριο και τα νεότερα κτίσματα των φυλακών.
- ⊙ Στους τοίχους του φρουρίου βρίσκει κανείς πολλά διακοσμητικά στοιχεία, όπως ανάγλυφα με ζώα και πουλιά.
- ⊙ Για τη φυλακή του Γεντί Κουλέ έχουν γραφτεί πολλά τραγούδια.

Αγία Αικατερίνη...

μοναδικό δείγμα Παλαιολόγειας
αρχιτεκτονικής

13^{ος} - 14^{ος} αιώνας

- ☉ Το αρχικό όνομα και η χρονολογία κτίσης του ναού μας είναι άγνωστα.
- ☉ Αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα παραδείγματα αρχιτεκτονικής της Παλαιολόγειας Αναγέννησης.
- ☉ Μετατράπηκε σε τζαμί με την ονομασία «Γιακούμπ Πασά τζαμί» και οι τοιχογραφίες της καλύφθηκαν με επίχρυσμα.
- ☉ Ανήκει στα Μνημεία Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς της Unesco.

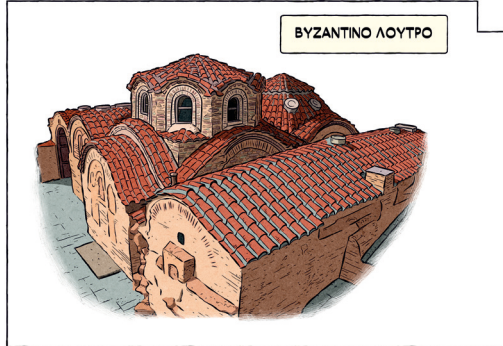
Άγιος Παντελεήμονας...

χαρακτηριστικό δείγμα
αρχιτεκτονικής της
Παλαιολόγειας Αναγέννησης

14^{ος} αιώνας

- ◎ Η σημερινή ονομασία του ναού είναι πολύ νεότερη.
- ◎ Ταυτίζεται με το καθολικό της βυζαντινής μονής της Θεοτόκου Περίβλεπτου, γνωστής και ως μονής του κυρ Ισαάκ.
- ◎ Οι τοιχογραφίες του ναού ασβεστώθηκαν όταν μετατράπηκε σε τζαμί με την ονομασία Ισαακίε τζαμί, δηλαδή τζαμί του Ισαάκ.
- ◎ Ανήκει στα Μνημεία Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς της Unesco.

Βυζαντινό Λουτρό...

με λειτουργία
έως το 1940

περίπου 1300

- © Η ίδρυση του λουτρού εντάσσεται στη γενικότερη αναβίωση της λουτρικής παράδοσης στα χρόνια της Δυναστείας των Κομνηνών.
- © Είναι το μοναδικό λουτρό της μεσοβυζαντινής εποχής που σώζεται σχεδόν ακέραιο στην Ελλάδα.
- © Στα οθωμανικά χρόνια ονομαζόταν «Κουλέ Χαμάμ».
- © Ανήκει στα Μνημεία Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς της Unesco.

Άγιοι Απόστολοι...

το σημαντικότερο δείγμα
αρχιτεκτονικής της εποχής
των Παλαιολόγων

1310 - 1314

- ◎ Βρίσκεται κοντά στα δυτικά τείχη της πόλης και νότια της Ληταίας Πύλης.
- ◎ Στο υπέρθυρο της εισόδου υπάρχει η επιγραφή «Πατριάρχης και κτήτωρ» όπου αναφέρεται ως ιδρυτής ο Πατριάρχης Νίφων Α΄.
- ◎ Το ψηφιδωτό του τρούλου του ναού των Αγίων Αποστόλων είναι το τελευταίο ψηφιδωτό σύνολο της Θεσσαλονίκης, προτού αρχίσει η πτωτική πορεία της αυτοκρατορίας.
- ◎ Ανήκει στα Μνημεία Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς της Unesco.

Άγιος Νικόλαος Ορφανός...

ο προστάτης των χήρων
και των ορφανών

1310 - 1320

- ⊙ Κάτω από το δάπεδο του περιστώου βρίσκονται πολλοί τάφοι.
- ⊙ Αποτελεί έως σήμερα μετόχι της Μονής Βλατάδων και άλλοτε καθολικό μονής.
- ⊙ Η λειτουργία της μονής συνεχίστηκε και επί οθωμανικής κυριαρχίας.
- ⊙ Ανήκει στα Μνημεία Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς της Unesco.

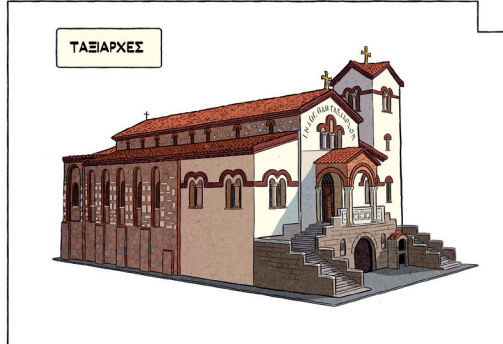

Μεταμόρφωση του Σωτήρος... αλλιώς Σωτηράκι

περίπου 1350

- ◎ Δύο επιγραφές σε μολύβδινη λειψανοθήκη μαρτυρούν ότι αρχικά ήταν αφιερωμένος στην Παναγία.
- ◎ Ένα νόμισμα που βρέθηκε στον τρούλο τοποθετεί την ανέγερσή του γύρω στο έτος 1350.
- ◎ Ανήκει στον σπάνιο αρχιτεκτονικό τύπο του εγγεγραμμένου τετράκογχου, και μοναδικό στη Θεσσαλονίκη.
- ◎ Ανήκει στα Μνημεία Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς της Unesco.

Ταξιάρχες...

οι αρχάγγελοι
Μιχαήλ και Γαβριήλ

α' μισό 14^{ου} αιώνα

- ◎ Στο πάχος των τοίχων της κρύπτης του ναού ανοίγονται αρκοσόλια, δηλαδή τοξωτές εσοχές που περιείχαν ταφές.
- ◎ Οι ελάχιστες σωζόμενες τοιχογραφίες του χρονολογούνται στο δεύτερο μισό του 14ου αιώνα.
- ◎ Την οθωμανική περίοδο μετατράπηκε σε τζαμί με διπλό εξώστη και την ονομασία «ΙΚί Σεριφέ τζαμί», δηλαδή τζαμί των δύο εξωστών.

Πύλη της Άννας Παλαιολογίνας... πέραςμα στη βυζαντινή εποχή

1355

- ⊙ Κατά τη διάρκεια της παραμονής της στη Θεσσαλονίκη, η Άννα Παλαιολογίνα πραγματοποίησε πολλές συντηρήσεις και επισκευές στα τείχη.
- ⊙ Εκείνη την περίοδο η Θεσσαλονίκη ετοιμαζόταν να δεχτεί επίθεση από τον Ιωάννη ΣΤ' Καντακουζηνό και τον βασιλιά της Σερβίας Στέφανο Δουσάν.
- ⊙ Στην πύλη υπάρχει μαρμαρίνη επιγραφή που αναφέρει πως την έχτισε η Άννα Παλαιολογίνα.

Μονή Βλατάδων...

επτά αιώνες αδιάκοπης
λειτουργίας

1351 - 1371

- ☉ Το σφυροκόπημα των τοιχογραφιών στο εσωτερικό του ναού δείχνει ότι για κάποιο άγνωστο διάστημα η μονή περιήλθε στα χέρια των Οθωμανών.
- ☉ Από το βυζαντινό συγκρότημα σώζεται μόνο το καθολικό.
- ☉ Η Μονή τροφοδοτούσε, μέσω αγωγού, την πόλη με πόσιμο νερό.
- ☉ Ανήκει στα Μνημεία Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς της Unesco.

Προφήτης Ηλίας...

συνδυασμός αρχιτεκτονικής
των Παλαιολόγων και του
Αγίου Όρους

1360 - 1370

- ⊙ Ο ναός ήταν καθολικό μονής, πιθανώς αρχικά αφιερωμένης στο Χριστό.
- ⊙ Έχει χαρακτηριστική εξωτερική τοιχοδομία με πλούσιο κεραμοπλαστικό διάκοσμο.
- ⊙ Οι Οθωμανοί μετέτρεψαν το ναό σε τζαμί με την ονομασία «Σεραϊλί τζαμί», δηλαδή τζαμί του παλατιού και κάλυψαν τις τοιχογραφίες με ασβεστοκονίαμα.
- ⊙ Ανήκει στα Μνημεία Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς της Unesco.

Αντιστοιχίζω τα μνημεία με την ονομασία τους!

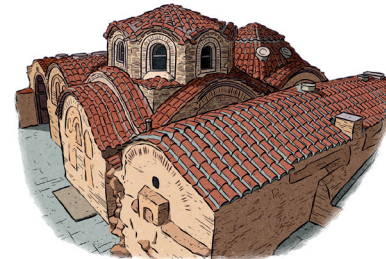
ΠΡΟΣΟΧΗ ΟΜΩΣ! ΜΙΑ ΟΝΟΜΑΣΙΑ ΠΕΡΙΣΣΕΥΕΙ!

Α

Β

Γ

Δ

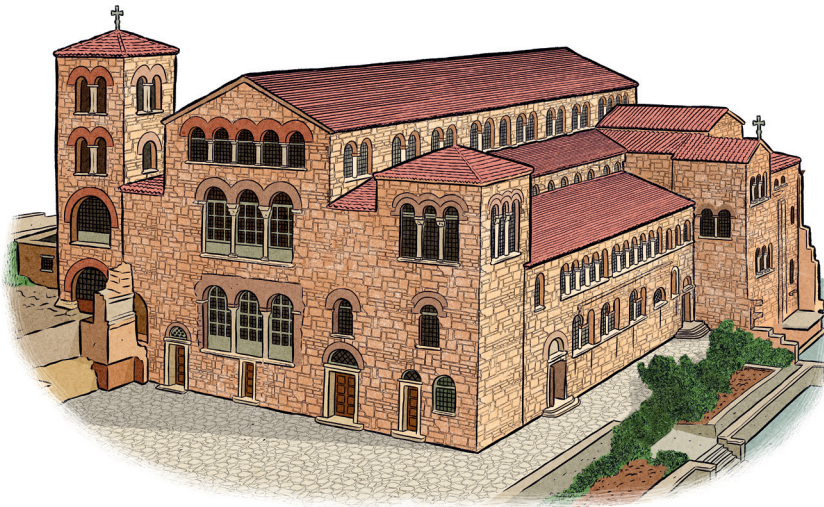
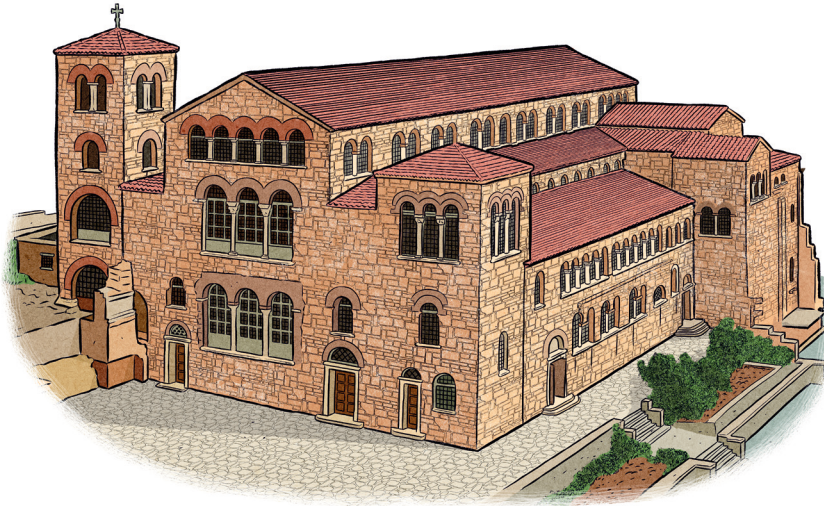

Ε

ΣΤ

1. ΠΑΝΑΓΙΑ ΧΑΛΚΕΩΝ 2. ΑΓΙΟΙ ΑΠΟΣΤΟΛΟΙ 3. ΑΓΙΑ ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗ 4. ΜΕΤΑΜΟΡΦΩΣΗ ΣΩΤΗΡΟΣ
5. ΜΟΝΗ ΒΛΑΤΑΔΩΝ 6. ΑΓΙΑ ΣΟΦΙΑ 7. ΒΥΖΑΝΤΙΝΟ ΛΟΥΤΡΟ

Εντοπίζω τις διαφορές!

ΟΙ ΔΥΟ ΕΙΚΟΝΕΣ
ΜΟΙΑΖΟΥΝ ΙΔΙΕΣ.
ΕΧΟΥΝ ΟΜΩΣ
ΕΠΤΑ ΔΙΑΦΟΡΕΣ!

Συμπληρώνω
τα κενά!

ΠΟΙΑ ΜΝΗΜΕΙΑ ΑΠΕΙΚΟΝΙ-
ΖΟΝΤΑΙ ΣΤΟ ΧΑΡΤΗ;

Κυκλώνω τα Βυζαντινά μνημεία που είναι προστατευόμενα από την UNESCO!

1. ΒΥΖΑΝΤΙΝΑ ΤΕΙΧΗ

7. ΑΓΙΟΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ

4. ΛΙΜΑΝΙ ΜΕΓΑΛΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ

8. ΑΓΙΟΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΟΡΦΑΝΟΣ

2. ΑΓΙΟΣ ΙΩΑΝΝΗΣ

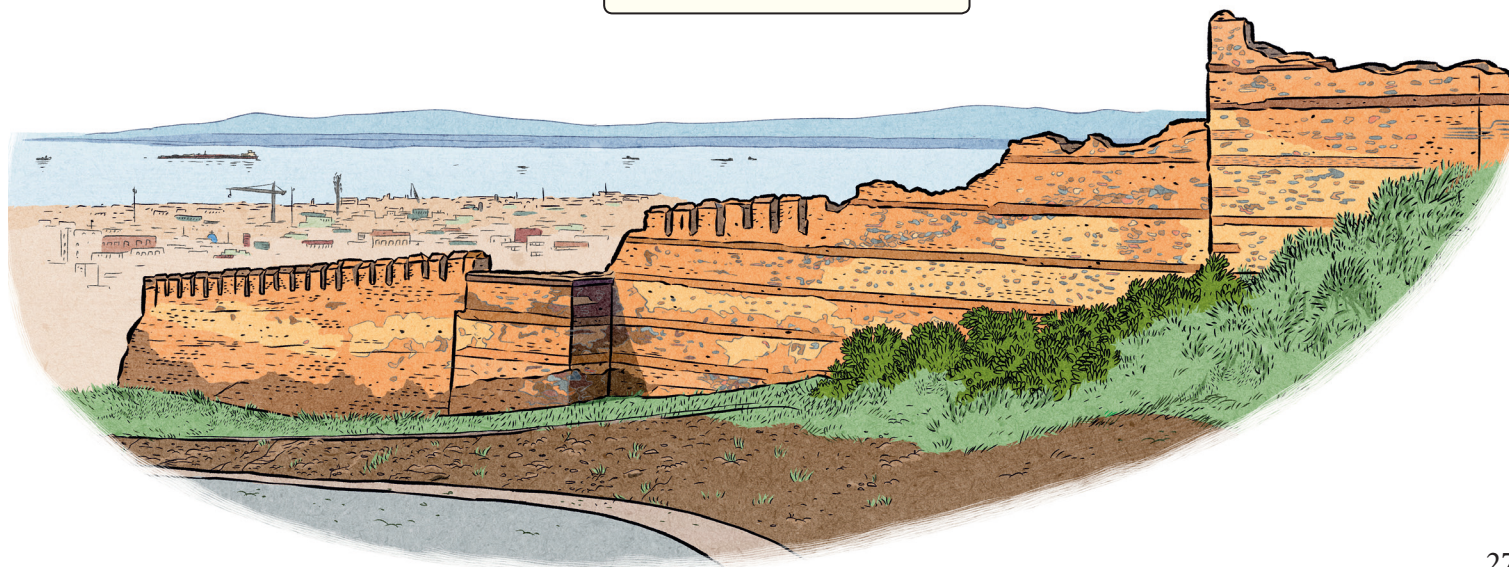
5. ΑΓΙΟΣ ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ

9. ΑΧΕΙΡΟΠΟΙΗΤΟΣ

3. ΜΟΝΗ ΛΑΤΟΜΟΥ

6. ΒΥΖΑΝΤΙΝΟ ΛΟΥΤΡΟ

10. ΤΑΞΙΑΡΧΕΣ

**Φτιάχνω μια
καρτ-ποστάλ με
τα μυστικά της
πόλης!**

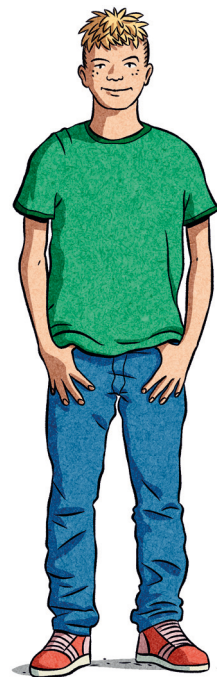
**Τα
μυστικά
της πόλης**

ΤΑΞΙΔΕΥΟΝΤΑΣ ΕΣΤΙΝ ΧΡΟΣ ΚΑΙ
ΤΟ ΧΡΟΝΟ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

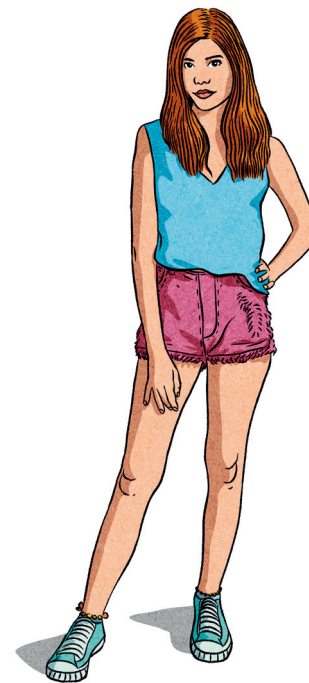
**AIR MAIL
PAR AVION**

ΕΠΙΤΕΛΟΥΣ! ΕΜΑΘΑ
ΟΛΑ ΤΑ ΜΥΣΤΙΚΑ
ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ ΓΙΑ ΤΑ
ΒΥΖΑΝΤΙΝΑ ΧΡΟΝΙΑ!

ΚΑΙ ΓΙΑ ΤΑ ΥΠΟ-
ΛΟΙΠΑ ΧΡΟΝΙΑ;

Λύσεις

Αντιστοιχίζω τα μνημεία με την ονομασία τους!

σελίδα 24

A.6, B.1, Γ.7, Δ.2, Ε.4, ΣΤ.5

Συμπληρώνω τα κενά!

σελίδα 26

Άγιος Ιωάννης, Άγιος Δημήτριος,
Αχειροποίητος, Αγία Σοφία, Παναγία
Χαλκέων, Άγιος Παντελεήμονας,
Επταπύργιο

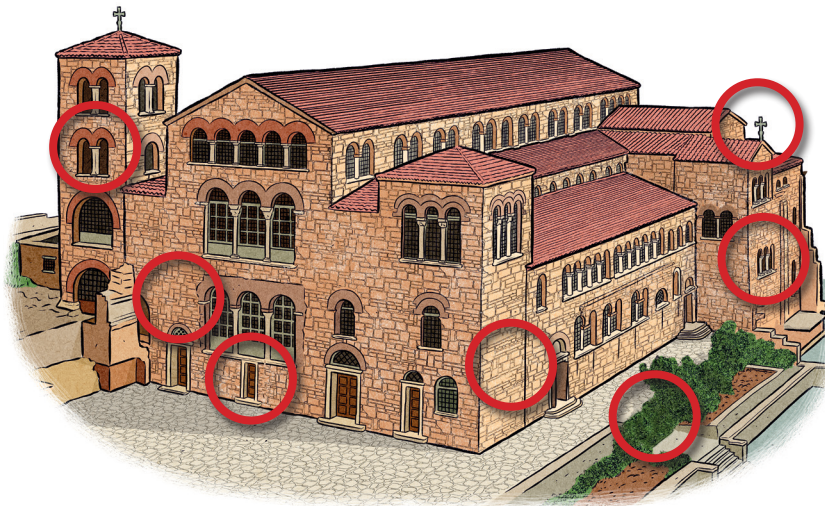
Κυκλώνω τα Βυζαντινά μνημεία που είναι προστατευόμενα από την UNESCO!

σελίδα 27

1, 3, 6, 7, 8, 9

Εντοπίζω τις διαφορές!

σελίδα 25

Τα μυστικά της πόλης

ΤΑΞΙΔΕΥΟΝΤΑΣ ΣΤΟΝ ΧΩΡΟ ΚΑΙ
ΤΟΝ ΧΡΟΝΟ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

Επιχειρησιακό Πρόγραμμα
Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού,
Εκπαίδευση και Διά Βίου Μάθηση

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ISBN: 978-960-89373-6-9